

Karl Marks



Karl Marks makaleleri

Karl Marks'ın yaşamı, Engels'in ölüm yıldönümü nedeniyle Hikmet Kıvılcımlı'nın 1935'lerde yayımladığı "Marks-Engels Hayatları" adlı eserinden alıntılardan sunulmuştur. Yazılar Halkın Kurtuluş Yolu Gazetesi'nin 21-26. sayılarından alınmıştır.

Karl Marks'ın en sevdiği söz, Lâtin şairi Terans'ın şu cümlesi idi: "İnsanım! İnsancıl olan hiçbir şey bana yabancı kalamaz."

Marks ve Engels'in bütün hayatlarını anlatmak ne mümkün. Biz bu iki büyük adamın ancak şu: "İnsanım", diyen taraflarına kısaca işaret edeceğiz. Marks ve Engels'in hayatı, en az bir yüzyılın tarihidir. Ve bu yüzyıl, kasırgalı sosyal altüstlükler ve harikalar devridir. Koca bir devir, burada, üç beş sayfa ile çizilemez.

Marks ve Engels... "ve" si fazla: Mark-Engels!.. Onlar, daima "bir" adam oldular. Eğer, bir gün onların destanı yazılacak olursa, eminim ki söze şöyle başlanacaktır:

"Vaktiyle Marks-Engels adında bir insan vardı. Fakat o ne büyük, o ne çok insandı."

KARL MARKS'IN YETİŞMESİ

Marks, 5 Mayıs 1818'de Ren ırmağının suladığı Trev kasabasında doğar. Anası, XII'inci Yüzyılda Felemenge gelip yerleşmiş Macar Yahudilerinden. Dedeleri haham. Babası avukat Heinrich Marks: Yahudilere karşı yapılan aşağı kast muamelesinden kurtulmak ve yüksek sosyete içine karışabilmek için, 1824'te dinini değiştirerek Hristiyan olur.

Aile: Marks'ın üzerinde ilk tesirleri yapan şüphesiz ailesidir. Fakat onun "aile" si bir değil, âdeta iki idi: 1- Kendi baba evi; 2- Baron Ludwig von Westphalen evi. Baron'un kızı Jenny ile oğlu Edgar, Marks'ın çocukluk arkadaşlarıdır. Sonradan: Jenny, Marks'a hayat yoldaşı, Edgar Prusya hükümetine nazır, yani Marks'a düşman olacaktır.

Marks'ın babası, serbest fikirli bir bilim ve sanat âşığıdır. Oğluna Locke gibi İngiliz materyalistlerini, Racine, Voltaire, Diderot gibi ileri fikirli Fransız yazarlarını okuttu; Bu suretle Marks, insan fikirlerinin anadan doğma gelmediklerini öğrendi.

Baron von Westphalen, yarı Alman, yarı İskoçyalı bir asilzade sıfatıyla, Marks'a romantik edebiyatın çeşnisini tattırdı: Homeros ve Shakespeare gibi... Marks'ın kızı Eleanor: "Bu yazarlar, onun daima en sevdiği yazarlar olarak kaldılar." der. Gerçekten Marks'lar, ailece Shakespeare'i ezbere bilirdilerdi.

Marks, ilk eseri olarak "Demokrit ve Epikür'de Tabiat Felsefesinin Farkı" kitabını, "evlâtlık aşkı" beslediği Baron'a ithaf eder. Onun "Derinden derine kani idealizm"ine hayrandır. Fakat bu hayranlığa yakından bakılsın. Marks için idealizm: "Geriletici hayaletlerin gölgesi önünde asla gerilememiş" olmaktır; Promete'nin Allahlara isyanı gibi bir idealistliktir. Aynı eserin önsözünde, Prometeus Allahların hizmetkârı Hermes'e bağıryordu:

"-Emin ol ki ben, şu sefil akıbetimi, senin uşaklığınla asla değiştirmeyeceğim; gerçekten ben, Baba Zeus'un uşağı ve habercisi olmaksansa bu kayanın üstüne mihlanmağa, fazla değer veririm." "Felsefe takviminin evliya ve şehitleri içinde Prometeus ilk safı tutar."

Çevre: Fakat birçok insanlar gibi Marks'a da, hayatını belirlediren ilk hız, ailesinden ziyade içinde büyüdüğü sosyal çevreden gelir. Aristokrat ve zengin Yahudiler hep Hamburg ve Frankfurt gibi ticaret merkezlerinde bulunur. Trev Yahudileri fakir fukara takımıdır. Bu yüzden, Yahudiler aleyhindeki bütün eziyetler bu biçârelerin başında patlar. İlk gazeteciliğe girerken yazdığı "Yahudi Meselesi"nde, Marks, âdeta yüz yıl önceden Hitlerizme şu cevabı veriyordu:

"Tanımı gereği, Hıristiyan: teori yapan Yahudi oldu; Yahudi ise, dolayısıyla pratik Hıristiyandır ve pratik Hıristiyan tekrar Yahudi haline gelmiştir." "Yahudinin hayal edilen milliyeti, bezirgânın, Parababasının milliyetidir." "Toplum Yüdaizmin ampirik esasını, yani alışveriş ve şartlarını ortadan kaldırmayı başardığı gün, Yahudi imkânsız bir şey olur." "Yahudinin sosyal kurtuluşu demek, toplumun çifitlikten (Yüdaizmden) yakasını kurtarması demektir."

Renani, Almanya'nın en sanayici bölgelerinden biri idi ve hâlâ da öyledir. Lâkin Trev, o zamanlar henüz Ortaçağı yaşamakta. Etraf bağlık bahçelik. Nerede asma, orada üzümün kızları ve oğulları: Marks'ın şarap aşkı bu bağlarda başlar. Fakat Marks, hiçbir şaraptan, almadığı asıl büyük sosyal aşkını da gene Trev bağlarından alır: Oradaki küçük köylü, Ortaçağ şartları içinde çabalar. Marks, civar köyleri bol bol gezer. Temiz hava ile birlikte ciğerlerine, çalışkan köylünün, derin yoksulluğu da siner. İhtimal ilkin o bunun farkında bile değildi. Nitekim, ilk gazeteciliği sırasında kendisine "komünist" dedikleri zaman, o komünizmin ne olduğunu bilmiyordu. Fakat nedense, Ren Gazetesi ile, büyük arazi sahibi kır ağalarına saldırıyor ve güçlü mücadeleyi beceremeyen pısrık burjuvazi ile alay

ediyordu.

İlk tahsil: Marks'ın ufaklığı hemen hiç bilinmiyor. 12 yaşından 17'sine kadar Trev lisesine gider. Okul hayatı için kızı Eleanor der ki: "Arkadaşlarının hem sevdikleri, hem de pek ürkütükleri Karl Marks -seviyorlardı, çünkü daima bir muzipliği cebinde taşırdı; istihzadaki mahareti yüzünden de ürküyorlardı- okulun alışılmış göreneğini izledi." O zamanki Almanya'da lise: geçmişi temsil eder, hukuk, ahlâk, tarih gibi eski manevî ruh bilimlerine önem verirdi. Bununla beraber tahsil, babadan aldığı maddeci zevki Marks'ın zihninden silemedi. Bir gün hocası, öğrencilere, büyüyünce ne olmak istediklerini, ödev şeklinde sordu. Marks'ın cevabı enteresandır. İnsanın meslek seçmekte serbest olmadığını, gerek ihtisas ve gerekse hayat yolunun daha önceden, hemen kestirilemez bir takım sebeplerle çizildiğini anlatıyordu. Ne kadar realist ve tarihcil determinizme doğru bir sezış, değil mi?

Üniversite: Marks, liseden sonra Bonn Üniversitesi'ne girdi. Fakat ancak bir sömestr kaldı. 1836 Ekim'inde Berlin Üniversitesine geçti. Orada, edebiyat, hukuk ve bilhassa felsefeye sarıldı. Bir sene sonra babasına yazdığı 10 Kasım 1837 tarihli mektubundan bir parça:

"Reel ile ideal (olan ile olmalı) arasındaki idealist zıddiyet karşıma büyük bir engel gibi dikildi... Yavaş yavaş idealizmi bırakıyorum. Fikirleri bizzat realite (olanlar) içinde aramaya başlamış bulunuyorum."

Marks, artık bilimin şarkısını söylüyor... Ona göre şiir, ancak bu coşkun şarkıya ara nağmesi, "peyrev" olabilir. 1837 yılından beri "Genç Hegelciler" arasındadır: Doktor Klub'e devam ediyor. O devirde hissedilen devrimci mayalanışın sebeplerini arıyorlar, sollaşıyorlar.

1841'de, Marks, adı geçen ilk felsefe eseriyle doktora tezini veriyor, hayata atılıyor.

Marks'ın dostlarından Moses Hess 2 Eylül 1841 tarihinde Averbach'a yazdığı mektubunda diyor ki:

"... En büyük ve belki de en gerçek çağdaş filozof Dr. Marks, —benim putumun adı budur,—* henüz gepegenç bir adamdır. Ortaçağ politikasına ve dine son can alıcı darbeyi o indirecektir. O, en derin felsefî ağırbaşlılığı en keskin espri ile birleştirmiştir. Bu ejder, henüz 23 yaşına basan Karl Marks'tır!

O sırada, Feurbach'ın Zaman: Çok beklemezler. Doğu Avrupa'da 1848 ihtilâlleri yaklaşmakta. İşçi Sınıfı siyasî mücadeleye girmekte. İngiltere'de makine düşmanı hareket yerine, 1836'da devrimci Şartist hareket geçer. Fransa'da 1831'de Lyon ipek işçisi: 1842'de müstebit hükümet Marks'a üniversite kapısını kapayınca, o da hayata atıldı.

1845'TEN SONRAKİ HAYAT ve FAALİYET ŞEMASI

Marks'la Engels'in birleşmesi ile beraber, Avrupa devrim ve işçi hareketinde yeni bir çağ açıldı. Marks'ın ve Engels'in hayatı bu çağla karışır. Biz ondan sonraki kırk elli yıllık mücadele döneminin şemasını bile burada maalesef veremeyeceğiz. Yalnız çeşitli aşamalara işaret edelim:

A- 1889 1 Mayıs'ında Paris'te İkinci Enternasyonal kuruldu. Engels karışmadı: nasihat veriyordu. 1893 Zürih Kongresi'ne sade bir davetli olarak girdiği zaman, gördüğü müthiş alkışlar ve saygılı kabul ile, uluslararası işçi hareketinde ne kadar tanınıp sevildiğini anlamıştı. Fakat o, 1890 Mayıs 1'indeki işçi gösterilerinden beri görmek istediğini görmüş ve Osmanlı tarihinin önemli bir dönüm noktası da Kırım Harbidir. Türkiye'de ecnebi istikrazlar ve borçlar tarihi Kırım Harbiyle başlar. 1853 ile 1856 Rus-Türk harbi sırasında, Avrupa'nın 1848 ihtilâlleri boğulmuş, irtica baş göstermişti. İngiltere'ye çekilen Marks, geçinmek için gündelik gazetelere makale yazmaya mecbur kaldı. Bu mecburiyet onu cihan siyasetiyle ve bilhassa cihan siyasetinde önemli bir yer tutan Kırım Harbiyle, dolayısıyla da Türkiye işleriyle yakından ilgilendirdi.

O sırada Çar, cihan gericiliğinin şefi sıfatıyla, Avrupa inkılâbının en büyük düşmanı idi. Prusya kralı Çarın kayınbiraderi idi. Avusturya'da Macar ihtilâlini bastıran Çarı, Avusturya kralı "baba" gibi sayıyordu. Ocak 1853'te Çar Nikola İngilizlerle birleşerek, Boğaziçi'ndeki "Hasta adam"ın, yani Türkiye'nin mirasını paylaşmak istiyordu.

Bu hal, Türkiye'nin cihan politikasındaki durumunu gayet diyalektik bir mevkie sokmuştu. Osmanlı İmparatorluğu, geri ve Asyaî bir memleket olmasına rağmen, onun Rusya tarafından alt edilmesi, cihanda gericiliğin kuvvetlenmesi demek olacaktı. Gene bu tarihçil diyalektik yüzünden, örneğin, müstebit Osmanlı padişahı, Macaristan'dan kaçan ihtilâl elebaşılarını her şeye rağmen himaye ediyordu. Bu objektif cihan durumunu göz önünde tutan Marks ve Engels, "Türkiye'ye karşı açılacak bir savaş ister istemez Avrupa savaşıdır. Bu münasebetle ayağını sağlam bir surette Almanya'ya basarak orada karşıdevrimi tamamlaması, Prusyalıların Nöşatel'i zaptederek nihayet, inkılâbın merkezi olan Paris'e doğru yürümelerine yardım etmesi, Kutsal Rusya için aranılıp da bulunamayan şeydir."

Marks'ın ve Engelsin bütün görüşleri birer birer gerçekleşti. Avrupa isyanlarında Rusya el altından Rusya Çarıyla devrime karşı ittifak yaptı. Ve neticede, Rusya boğazlarda hâkim olmak istediği andan itibaren İngiltere'yi karşısında buldu. Marks ve Engels kendilerini bazılarına "Urquhart'la buluştum. Hayretimi mucip olan komplimanı şu oldu: Makalelerin bir Türk tarafından yazıldığı söylenebilirmiş, fakat benim bir evrim taraftarı olduğumu bildirişim, onun bu fikrini hiçte teyit etmiyormuş." Türkiye'nin cihan politikasındaki yeri, Türkiye'nin iktisadî durumu, Türkiye dahilindeki milliyet meseleleri, Türkiye'de mevcut sınıflar ve münasebetleri... Marks ve Engels tarafından kaleme alınan makalelerde hayret edilecek bir anlayış ve açıklıkla tespit edilmiştir. Bunlardan bazılarını okurken, insan ilgi ve bilginin derecesi önünde durular. Örneğin: Osmanlı ordusu Tuna'yı geçmemeli; eğer

Karadeniz Rus sahilinde falan noktaya Türkler asker çıkarırlarsa, Rus kalelerinin direnine gücü hiçe iner... gibi askercil ince taktik ve strateji tahminlerine kadar bu makalelerde ayrıntı bulunur.

Bütün bunları bu dar sayfalar içinde özetlemek bile mümkün değildir. Ayrıca "Türkiye ve Karl Marks" diye büyük ciltlerle etüt edilmeğe değerler.

Marks'ın Özelliklerinden

Bünye: Marks, kara yağız, lewend yapılı, aslan heybetli bir adamdır. Onu 29 yaşlarında gören Rus yazarı Anyenkov şöyle tasvir eder:

"Bizzat kendisi, enerji, irade gücü ve bükülmez kanaat sahibi bir insan örneği, aynı zamanda dış görünüşü bakımından da çok dikkate değer bir tip idi. Başının üstünde siyah bir yele, eller kılla örtülü. Elbise çaprazlama düğmelenmiş. Dışarıdan görünüşü ve tavırları epey garip geldiği halde bile, gene ister istemez hürmet telkin eden hak ve kuvvet sahibi bir insan hali var onda... Hareketleri sallapati, ama cesur ve emin. Tavırları her türlü monden adabı muaşerete [sosyetik görgü kurallarına] doğrudan doğruya meydan okur. Fakat bu tavırlar bir istihfaf şemmesi (küçümseme sezintisi) ile mağrurdurlar. Madenî bir tınlama ile çıkan keskin sesi, insanlar ve şeyler hakkında verdiği kökten (radikal) yargılarla olağanüstü ahenkli düşüyor. Ancak hiçbir tezat götürmeyen buyurucu sözlerle meramını ifade ediyor. Ve her buyuru sözcüğü, içimde âdeta sancıya benzer bir iz bırakarak, her dediğine damgasını vuran bir tonla renk ve anlam kazanıyor. Bu ton, onun ruhlara hükmederek kanunlar çizmek hususundaki tarihçil görevine karşı duyduğu derin güven ve kanaatini ifade ediyordu. Gözüm önünde, insanın kimi hayalinde tasavvur ettiği biçimde bir demokratik diktatör canlanmıştı."

Çalışma tarzı: Marks "Bilim egoist bir zevk olmamalı, insanlık için çalışmalı" der. Bilimin sınıfcıl özelliği üzerinde durur: 1848 İhtilâli'nde Paris tıp fakültesi yaralı işçiye bakmayınca, kükrer: "Fakir fukara için bilim mevcut değildir." Çok okur: Fizyolojiden Jeolojiye kadar bütün okuduklarıyla dövüşür. Yani eleştirici gözle okur. Okumayanı sevmez. Bu yüzden Libkneht'e pek içerler.

Kaleme almadan önce çok derin araştırır. Her düşünceyi ilk ortaya atanı arar. Filân meşhur adamın sanılan fikrin, falan meçhul adama ait olduğunu meydana çıkarır: "Tarihçil adaleti icra ediyorum. Herkesin hakkını kendisine veriyorum", der. Kapital'in 20 sayfası için, kütüphane dolusu anket ve rapor gözden geçirir. Arazi meselesini aslından tahkik için, 50 yaşına rağmen Rusçaya başlar ve altı ayda Puşkin'leri, Gogol'ları anlar.

Engels, Kapital (Kitap II) Önsöz'ünde: "Marks'ın bizzat kendisinin dahi çok kere okuyamadığı meşhur yazısı"ndan bahseder. Onun yazışı da: "Hem güç, hem kolaydı: Çünkü incelenen konuya ait vakalar ve fikirler aklına birdenbire yığınla hücum ediyorlardı; güçtü

çünkü bilhassa bu bolluk, fikirlerinin tamamen anlaşılmasına engel oluyordu.” (Lafarg).

Bu hal özel yazılarında göze çarpar: Almanca söz söylerken dilinden ansızın Fransızca bir atasözü, İngilizce bir lâf pelesengi fıskırır. “Konuşur gibi yazılmış, sık sık kabaca müstehzi ifade ve deyimlere rastlanan, araya İngilizce ve Fransızca teknik termler serpiştirilmiş ihmalci bir üslûp: düşünceler, yazarın ruhunda nasıl gelişirlerse, öylece kâğıda dökülüyorlardı.” (Engels, Kapital, Kitap II, Önsöz)

Yazdıklarını beğenmez. “Son bir defa gözden geçirmedikçe yazılarını başkalarına göstermek mecburiyeti onu öldürürdü.” (Lafarg) Bu yüzden Manifest’i geciktirince, Merkez Komiteden “kendisine karşı gerekli tedbirler alınacaktır” ihtarını alır. Kapital için acele eden Engels’e yazar: “Çalışmamın yetersizliği ne olursa olsun, bir meziyetleri varsa o da, artistik bir bütün teşkil etmelerindedir.” Balzak’ın “Meçhul Şaheser” etüdü var: Dahi bir ressam kafasındakini çizmek için tablosuna bütün ömrünce her gün sonsuz rötüşler yapa yapa, onu bir renk deryasına çevirir. Bakan hiçbir şey görüp anlamaz. Fakat artist, dalgın gözleriyle, önünde tahayyül ettiği şaheseri seyretmekte...

Marks, eserleri karşısında kendini Balzak’ın ressamına, benzetir. Evet, deha çok kere kendi acziyle güzelleşir ve büyür. Fakat, hayır. Marks belki kendini asla tamamen anlatamadı. Lâkin çizdiği tarihcil tablo, yalnız devrini değil, geçmiş ve gelecek çağları bize ilk defa apaydın göstermedi mi?

İş müddeti: Marks’ın çalışması devlerin güreşmesi demektir. Kendisini tanıyan işçi Lessner nakleder: “Marks çok kere derdi ki: 8 saatlik işgünü talep ediyoruz, ama kendimiz 24 saat içinde çok defa bunun iki misli çalışıyoruz. Gerçekten Marks maalesef pek fazla çalışıyordu. Yalnız Enternasyonal’le uğraşmasının ne kadar zaman ve enerjiye mal olduğunu görmeyen tasavvur edemez. Halbuki Marks, bundan maada [başka] hayatını kazanmayı ve tarihî, iktisadî etütlerine malzeme toplamak için uzun saatlerini British Museum’da geçirmeye mecburdu.”

Marks’ın Kugelman’a mektuplarından:

“Eserime gelince, günde 12 saat onu kopya etmekle meşgulüm” (15. 1. 1866)

“Enternasyonal işi vaktimi o kadar alıyor ki, hiçbir gün sabahın üçünden önce yatamıyorum.” (14.9.1870)

Ve her devrimcinin başındaki dert: Günün 24 saatinde boş bir dakikası kalmadığı halde, “işsiz” yaşamak:

“İşi yoluna koymaya gelince, kitabım bitmezden önce bir iş tutmam söz konusu değildir. Yoksa, çoktan, vaziyetimin elimliğinden sıyrılabilirdim.” (12.12.1868)

“Düşün monşer ki, eğer gün 48 saat olsaydı, gene aylardan beridir, günlük işimi bitirmiş olmayacaktım.” (27.7.1871).

Hastalık, işini durdurmaz, başka şekle sokar:

“Hastalığım esnasında (ki umarım yakında geçecektir) yazamadım. Ama mideleri bu çeşit yemi hazmetmeye benimki gibi alışmamış kimseleri mariz [hastalıklı] kılmaya yetecek kadar koskocaman istatistik vesair malzemesi yuttum.” (6.3.1868)

Bir şey yapamayacak hale düşünce haykırır:

“İşte, gene birçok haftalarım kayboldu.” (11.1.1868)

“İki aydan fazla vaktim (hava tebdilinde) gümledi. Eserimin bitmesi de uzamakta! İnsanın çat diye çatlayacağı geliyor!” (6.4.1866).

Günlük hayat: Lafarg, Marks'ın âdeta bir günlük “mikatkâme”sini (yaşantı düzenini) şöyle çizer : “Marks geceleri gayet geç vakit yattığı halde, sabahleyin daima saat 8 ile 9 arasında ayakta bulunur. Kara kahvesini içer, gazeteleri gözden geçirir. Ondan sonra çalışma odasına gider. Orada öğleden sonra saat ikiye üçe kadar kalırdı. Ancak yemek için ve bir de akşamları, hava müsait oldukça Hampstead Heath yanında bir gezinti yapmak için işini bırakırdı. Gündüzün kanepede üstünde iki veya üç saat kadar uyurdu. Gençliğinde tüm gecelerini çalışmaya feda ettiği olurdu. Çalışmak onun için bir ihtiras olmuştu. İşe o kadar dalıyordu ki, çok kere yemek yiyeceği aklına gelmiyordu. Sofra zamanlarında yemek salonuna inmesi için birçok defalar çağırılması lâzım geliyordu. Ve daha son lokmayı yutar yutmaz, hemen çalışma odasına çekilirdi. Marks gayet az boğazına düşkündü, Hatta iştihatsızlıktan şikâyet ederek, jambon, isli balık, turşuluk hıyar, havyar gibi çok baharlı şeyler vasıtasıyla bunu yenmeye uğraşırdı... Dimağının [beyninin] muazzam faaliyetinin cezasını midesi çekiyordu. Bütün vücudunu dimağına feda ediyordu; en büyük zevki düşünmektir. Gençliğinde felsefe hocası olan Hegel'in şu sözünü tekrarladığını çok kere işitirdim: Bir haydudun caniyane düşüncesi, gökyüzünün bütün harikalarından daha büyük ve asildir. Marks odasında yürüyerek çalışırdı, denilebilir. Ancak bir an için, yürürken kafasında hazırladığı şeyi yazmak üzere otururdu. Yürürken ve konuşma canlandıkça, yahut enteresan bir çığıra girdikçe durarak çene çalmayı pek severdi.”

Marks, gececi idi. Kugelman'a: “Fakat, diyordu, ben gece işine çok alışığım. Gündüz okur, gece yazarım.” (6.7.1866)

Geçim: Marks'ın, kendi emeği ile Engels'in yardımından başka gelir kaynağı yoktur. Normal hayatını ancak; kalemiyle kazanabilir. Halbuki, zamanın devrimci gazeteleri para ile iş göremez. Marks ancak New York Tribüne adlı Amerikan gazetesinden makale başına 1 sterlin alır. Bari devamlı olsa... 1857 buhranı üzerine Marks 2 yıl açığa çıkarılır ve

içerleyerek kendi kendisini yer:

“Bu çeşit bir paçavranın sizi kendi sandalı içine almasını bir talih eseri saymaya mahkûm olmak, cidden berbat şey. Fakir fukaranın evlerinde yaptıkları gibi: kemikleri döv, öğüt çorbasını yap.. İşte böyle bir kumpanya içinde insanın bayağı mahkûm edildiği siyasî uğraş buna varıyor. Eşeklik bende ki, bilhassa son zamanlarda değil, fakat yıllardan beridir, o rezillere paralarından çok fazla şey vermek vicdanlılığını gösterdim.” (Engels’e Mektup)

Bir ara koca Marks iş aramaya çıkıyor. Şimendifer müstahdemliğine razı. Fakat, kaligrafi [güzel yazı sanatı] imtihanından dönüyor:

“Ailemle birlikte kaldırım üstüne atılmamak için bir şimendifer ofisine başvurduğum. Bilmem talih mi, talihsizlik mi demeli? Yazımın kötü oluşu bu yeri ele geçirmeme engel oldu.” (Kugelman’a, 18.12.1862)

Marks’ın üzüntüsü, o ömrünü tüketen Kapital’i içindir. Yoksa:

“Bizzat kendim Amerika’ya gitseydim, buna (işsizliğe) bir çare bulurdum. Ama, Avrupa’da kalmayı ve beni daha birçok yıllar işgal edecek olan eserime devam etmeyi bir vazife sayıyorum.” (23.8.1866)

Avrupa’da Marks’a iş mi yok? Çok... Fakat, o imzasını her yere harcayamıyor:

“Eğer yanılmıyorsam daha önce de size anlatmış olduğum gibi, bizzat Bucher benden Königliche Preussische Staatszeitung’un iktisadi muhabiri olmaklığımı istemişti. Şu halde, görüyorsunuz ya, ona benzer gelir kaynaklarını kullanmak isteseydim, başka hiçbir üçüncü kişinin araya girmesine hacet kalmaksızın bunu yapabilirdim.” (7.1.1867)

İşsizlik, borç ve tefecileri Marks’a musallat etmekte :

“Sizden öğrenmek istediğim şey, en az iki yıl için yüzde 5 veya 6 faizle 1000 taler kadar bana ödünç verecek birisini veya azlık birkaç kişiyi (çünkü mesele her ne pahasına olursa olsun alenîleşmeye gelmez) tanıyıp tanımadığınızdır. Şimdi ödünç almış bulunduğum ufak tefek meblâğlar için, yüzde 20 ilâ 50 faiz, ödüyorum. Bununla beraber, her şeye rağmen alacaklılarımı daha uzun süre boşuna bekletmem; ve beni, az buz değil, zincirinden boşanacak bir kızılca kıyamet tehdit etmektedir.” (13.10.1866).

Marks, her gazeteye yazamadığı gibi, her adamdan da ödünç alamaz;

“Hemen, birkaç satır. İşçilerin bana yazdıklarına göre doktor Jakobi tam bir burjuva olmuş, özel işlerimden dolayı kendisini hiçbir suretle rahatsız etmemek lazımdır.” (25.10.1866)

Marks bunu şahsî gururundan, yapmaz. Davayı düşünür: Zamanın demokrat burjuvaları, işçi önderlerini halkın gözünden düşürmek için hep bu, para oyununa başvuruyordu.

Nitekim kan kusturucu yokluklara katlandığı halde bile, Marks'ın bizzat şahsına, işçi sırtından geçiniyor iddiasıyla hücum eden Herr Vogt'lar bulundu. Öyle muhterem ve meşhur doğa bilginlerinden Alman profesörü Vogt'lar ki, -Tuileri Sarayının arşivleri Cumhuriyetçilerin eline geçtiği zaman- Fransız İmparatoru Napolyon III'ten bir çırpıda 40 bin frank ihsan aldıklarını gösteren listeler -Marks'ın önceden sezdiği gibi- meydana çıkmıştı.

İbrete değer. Kendi yarısı olan Engels'ten başka hiç kimseden Marks yardım ve hediye istemez. Örneğin, tam zamanında Kugelman 15 sterlin gönderiyor, Marks, Almanya'daki en samimi dostunun bu yardımına cevap olarak: "Onu, size geri vereceğim bir avans olarak kabul ediyorum", diyor.

Aynı dostuna kitap ısmarlarken, hatırlatıyor: "Fiyat bildirimini ile birlikte) tedarik ederseniz memnun olurum." (11.1.1868)

Marks, o boğucu teorik çalışmasını kendi çıkarı için yapmaz. Bir ara Engels'le Kugelman'ın bazı teşebbüslerini sezinler. Bunu, "himaye" ve "reklâm" sayarak, der ki: "Bu gibi şeyleri faydadan çok zarar verici ve bir bilim adamının karakterine sığmaz sayarım."

Marks, yeryüzünde biricik: işçiyi savunan ve sahibini "sömüren" Kapital'inden cigara parası bile beklemez. Lafarg anlatır: "Marks müthiş tütün içerdi. Bana derdi ki: "Kapital, onu yazarken içtiğim cigaraların parasını bana asla getirmeyecektir."

Fakat Marks daha müthiş bir kibrit müsrifi idi: Çok kere piposunu veya cigarasını unuttur ve sonra yakmak için İnanılmayacak kadar kutularla kibrit harcardı."

Hani, Lafarg'ın dediğine bakılırsa, "Baba" Marks'a koskoca Kapital cigara değil, kibrit parasını bile getirmemiş, demek...

Odası:

Marks'ın, zamanında bir ziyaretgâh olan Maitland Park Road'daki çalışma odası:

"Birinci katta bulunuyordu. İçine bol ışık veren geniş penceresi parka bakıyordu. Şöminenin iki yanında ve pencereye karşı kitaplarla dolu, gazeteler ve el yazıları taşan gözler bulunuyordu. Şöminenin karşısında ve pencerenin bir yanında kâğıtlar, kitaplar ve gazetelerle dolu iki masa vardı. Odanın ortasında, en aydınlık yerde, küçük ve gayet basit, üç ayak uzunluğunda, iki ayak genişliğinde bir masa ile tahta bir koltuk mevcuttu. Koltukla kitap gözleri arasında deri bir divan vardı. Marks, dinlenmek için zaman zaman bunun üzerine uzanırdı. Şöminenin üzerinde gene kitaplar, - cigaralar, sigaretler, tütün paketleri, mektup tartıları, kızlarının, karısının, F. Engels'in, Wilhelm Wolf'un fotoğraflarıyla karışmış duruyorlardı." (Lafarge)

Kitapları: Marks, kâğıt ve kitaplarına hiç kimsenin bir düzen, veya daha doğrusu bir düzensizlik vermesine müsaade etmezdi. Oysa düzensizlik ancak görünüşte idi: gerçekte her şey yerli yerinde idi; Marks istediği kitabı veya defteri daima kolaylıkla buluyordu. Hatta bir konuşma sırasında bile, ansızın lâfi keserek, söylediği sözü veya verdiği rakamı bizzat kitabının içinden bulur gösterirdi. Marks'la çalışma odası bir; tek vücuttu. Oradaki kitaplar ve kâğıtlar, kendi organları imiş gibi Marks'a itaat ederlerdi.

“Kitaplarını yerleştirmek hususunda, hiçbir simetriyi hesaba katmazdı: Büyük ve küçük boydaki ciltlerle risaleler birbirlerine karıştırlardı. Kitapları hacimlerine göre değil, muhtevalarına göre tasnif ediyordu. Kitapları Marks'a lüks eşya değil, iş âleti hizmetini görüyorlardı. Derdi ki: “Onlar benim kölelerimdir ve keyfimin istediği gibi bana hizmet etmeğe mecburdurlar.” Kitaplarını, biçimlerine, ciltlerine, kâğıdının veya basılışının güzelliğine bakmadan örseler, köşelerini kıvrır, kenarlarını kalem çizirtmelerleriyle örter ve tarihî pasajların altlarını çizirdi. Oraya notlar yazmıyor, fakat sadece, arasıra, yazar hududu aştığı vakit bir nida veya soru işareti atıyordu. Altlarını çizmek için kullandığı sistem, aradığı fıkrayı kolayca bulmasını mümkün kılıyordu. Şayanı hayret olan hafızasında iyice tutabilmek için, not defterlerini ve kitaplarındaki altı çizgili fıkraları aradan yıllar geçtikten sonra tekrar okumak âdeti idi. Hegel'in nasihatine göre, bilmediği dillerde yazılmış mısraları ezberlemek suretiyle, gençliğinden beri buna idman etmişti.” “Marks'ın, bilimsel araştırmalara tahsis edilen uzun bir hayat süresince özenle toplanmış binden fazla ciltlik kütüphanesi, kendisine gene yetmiyor, onun için Marks uzun müddet Britiş Müzeum'un hararetli devamcısı idi ve kataloglarını tütün içer gibi süzerdi.”

Marks yalnız kendi evindeki kitaplarla, Britiş Müzeum gibi tozlu kütüphane arşivleriyle de yetinmez. Sahafları, okka ile kitap satanları da kalburdan geçirirdi. Kapitali için gereken malzemenin bir kısmı, böyle ucuza tedariklenmişti. Marks, İngiliz sanayi müfettişlerinin raporlarından çok yararlanmıştı:

“Marks bu mavi kitapların içinde gayet çok malzeme buldu. Bu kitaplar Avam veya Lordlar kamarası üyelerine dağıtılır. Bu efendilerin bir kısmı kitapları atış hedefi gibi kullanırlardı: üzerlerine ateş ederler, merminin deldiği sayfa miktarına göre kurşunun tesir derecesini anırlardı. Diğerleri aynı kitapları kilo ile satarlardı ve en iyisini de bunlar yaparlardı. Çünkü Marks'ın, zaman zaman uğradığı bir Long Acre tüccarından bütün bir eski kâğıt tomarını ucuzca satın almasını mümkün kılmış olurlardı.” (Lafarge)

Bazı özellikleri:

Marks yorulunca ya volta atar, yahut çok roman okur: Bilhassa 18'inci Yüzyıldan Henry Fielding ve Tom Jones, modernlerden Paul de Kock, Charles James Lever, Alexandre Dumas Baba, Walter Scott, Cervantes, Balzac... Neşeli ve sergüzeştli şeyleri sever, üzülünce matematiğe dalar: karısı hasta iken namütenahi hesap (Sonsuzluğa giden

rakamlar) üzerine yazdığı eseri, uzmanları gayet değerli bulur. Bazen de, evde karısı ve kızları yokken, açık saçık şarkıları, gençlerle birlikte curcunaya çevirir. Pazarları çoluk çocuğunun emrinde, yoldaşlarla beraberdir: Neşe ve nükte saçan, dünyanın en sevimli arkadaşı olur, gülmeye bayılır. Kır gezintilerinde, zabıtaya rağmen içilir. Eşeklere binilir. 8 gün kolunu kaldıramayacak bir cehitle [çabayla] kestane ağaçları taşlanır.

Marks'ın zaafa karşı büyük zaafı, kadın ve çocuk önünde görülür. Meselâ 1867 Haziranında Londra'da asker gidişli, eşyası çok bir Alman kızına rastlar. İngilizlerde yardım âdeti yok. Kız Marks'ın istasyonuna gideceğini söyler. Marks, yardımını kabul eder. Fakat yolda anlaşılır ki, Marks güneye, kız kuzeye gidecektir. Ne çare bir kere söz veren Marks gerisin geri döner. Kuzey istasyonuna saat 2'de varılır. Ne görsünler? Tren 8'de kalkacak. Marks tam 6 saat bekler. Kız kim olsa beğenilir? Marks'ın can düşmanı Alman Başbakanı Bismarck'ın yeğeni!..

Gene o zamanlar Londra'da karısını dövmek moda. Marks, "Karı döveni öldürünceye kadar pataklasa gam yemez" diyen Liebknecht anlatıyor. Bir akşam otobüse binmişler. Yolda bir meyhane, önü kalabalık:

"Meyhaneden bir kadın çılgılığı: Katil var! İmdat! Marks alelacele otobüsten fırladı, ben arkasından... Kendisini alıkoymak istiyorum. Ama uçan kurşun tutulur mu? Bir göz açıp kapayıncaya kendimizi kalabalığın ortasında bulduk ve yol veren kalabalık arkamızdan tekrar kapandı. Ne oluyor? demeye kalmadı, sarhoş bir kadın kendisini eve götürmek isteyen kocasıyla çatıştıyordu. Dövüşen çift bizi görür görmez, barışarak üzerimize yürümeye başladı. Beriden etrafımızdaki kalabalık gittikçe daha ziyade çemberini sıkıştırarak, "mel'un yabancılar"a karşı tehditkâr bir vaziyet alıyordu. Kadın hiddetinden deli gibi Marks'ın üzerine sıçradı. Muhteşem siyah sakalından yakalamaya çalışıyordu. Ben kasırgayı yatıştırmaya çabalıyorum, ama nafi. Tam zamanında savaş meydanına yetişen iki güçlü kuvvetli İngiliz polisi olmasaydı, İnsancıl müdahale teşebbüsümüz bize pek pahalıya mal olacaktı."

Marks, "yoksul çocuklara mıknatısla çekilmiş gibi sokulurdu. Belki yüz defa fukara mahallelerinden geçerken ansızın yanımızdan ayrılır, kapı eşiğinde palaspârelerle [eski püskü, yırtık pırtık giysilerle] oturmuş bir çocuğun saçlarını okşayarak, elçeği içine bir peni veya yarım peni sıkıştırmaya giderdi."

"Marks için çocuklar âlemi tamir edici bir ihtiyaç, içine tazelik veren bir rahatlıktı."

"Hampstead Heath'de zaman zaman "süvari" oyunu oynardık. Marks kızlarından birisini omuzları üstüne kor, ben ötekisini alırdım. Artık, hadi bakalım kim daha iyi tırıs gidecek. Arada sırada ufak bir süvari muharebesine tutuşurduk. Zira kızcağızlar oğlanlar gibi kabadayı idiler ve düşüp vurulmaya ağlamadan tahammül edebilirlerdi."

“Bir gün torunu Coni, “Mağribî”yi (yani Marks’ı) atlı tramvay haline çevirmek şeytanlığını aklına koymuş, başladı Marks’ın omuzlarını dah çüş mahmuzlamaya... Engels ile ben de arabanın atları oluyorduk. Arabaya iyice koşulmamızla beraber, Maitland Park Road’daki Marks’ın küçük evinin arkasında bulunan ufacık bahçe içinde bir koşudur, nasıl diyeyim, vahşice bir dörtnala gidiştir tutturduk.” “Artık gidiyorduk; Çüş! Deh! Her milletin dilinden çıgıllıklar: Almanca, Fransızca, İngilizce: Go on! Yallah! Hurra! Ve koca “Mağribî” öyle dörtnala kalktı ki, ter alınından aşağı şakır şakır akmakta. Engels yahut ben yavaşlar gibi olmayalım. Merhametsiz arabacının kırbacı ıslık çalarak ensemizde şaklıyor: “Haydi be! kötü beygirler, ileri!” Bu hal, Marks’ın damaladığı [güçten düştüğü] ve Coni ile işi müzakereye döküp bir mütareke akdettiği ana kadar sürdü.” (V. Liebknecht)

Aile:

Marks gerçek bir aile babasıdır. Çalışmak için hastalığa meydan okurken bile Kugelman’a“Sağlık icaplarına uymaya, aileme hürmeten, arzum hilâfına mecburum” der.

Karısı Jenny: “Parlak, hayran edici, boylu boslu, nadir güzellikte, kibar görünüşlü bir kadındır.” (Lessner). Kendisi Argyll Düklerinden [Serhat Beylerinden], kardeşi Prusya nazırı [bakanı] olduğu halde, “sanki prensleri karşılıyormuş gibi bir nezaketle ve iş elbisesiyle ameleleri karşılardı.”

“2 Aralık 1881’de komünist ve materyalist olarak öldü.” (Lafargue)

Toprağa merasimsiz gömülürken, Engels şöyle demişti: “Eğer dünyada en büyük saadeti başkalarını mutlu kılmak olan bir tek kadın varsa, o da Jenny’dir.”

Marks’ın 2 oğlu ve 1 kızı ufakken yokluktan öldüler. Büyüyen 3 kızından; “En genci Eleanor oğlan karakterli lâtif bir çocuktü. Marks karısına takılırken, kız olarak dünyaya getirdiği Eleanor’un cinsinde yanıldığını söylerdi. Öteki iki kızı, insanın tasavvur edebileceğinden daha lâtif ve daha ahenkli bir tezat teşkil ediyorlardı. Büyüğü madam Charles Longuet, babası gibi mat renkli ve gayet siyah saçlı, kara gözlü idi. İkincisi madam Lafargue, pembe ve kumraldı. Altın renkli gür saçları sanki arkalarında batan güneşi saklardı. Anasına benziyordu.” (Lafargue)

Marks: “Çocuklar ana babalarını terbiye etmelidirler” der. Daha 25 yaşında işçilerin “baba Marks” dedikleri adamı, çocukları “Mohr: Mağribî” diye çağırırlar. (Saçlarından ve renginden kinaye.) O bu ismi imza gibi kullanır. Kızları işçi hareketine karıştılar. Büyüğü 1882’de öldü. Küçüğü 1898’de kocasından ayrılınca; ortancası kocası Lafargue’la birlikte kendisini faydasız sayarak 1911’de intihar etti.

Marks ailesinin bir önemli uzvu da, çocukluğunda madamın hizmetine giren köylü kızı Helene Demuth’tur. Evin iktisat bakanıdır. Marks’ı satrançta yener, ama “Marks’ı tenkit

edenin ondan çekeceği vardır” (Lafargue). Son günlerini Engels’in evinde geçirir. Marks’larla aynı yerde gömülüdür.

İtiraflar: Marks, iki büyük kızının bazı sorularına şu şaka yollu cevapları vermişti:

- 1) En değerlendirdiğiniz meziyet nedir?
- 2) Sizin ayırt edici karakteriniz” nedir?
- 3) Sizce mutluluk nedir?
- 4) Sizce felâket nedir?
- 5) Bağışlamaya en eğgin bulunduğunuz kusur nedir?
- 6) Sizi en çok tiksindiren kusur nedir?
- 7) Zıddınıza giden?
- 8) Beğendiğiniz uğraşı?
- 9) Beğendiğiniz şairler?
- 10) Beğendiğiniz nesirci?
- 11) Beğendiğiniz Kahramanlar?
- 12) Beğendiğiniz kadın kahraman?
- 13) Beğendiğiniz çiçek?
- 14) Beğendiğiniz ad?
- 15) Beğendiğiniz renk?
- 16) Beğendiğiniz yemek (dish)?
- 17) Beğendiğiniz tiryaki sözü?
- 18) Beğendiğiniz us?

İnsanlarda sadelik, Erkeklerde kuvvet, kadınlarda zaaf. (O sırada Vogt’un saldırıları yüzünden Marks’ın karısı hastadır)*

Amaçta birlik.

Dövüş.

Boyun eğme.

Birisine kolayca gösteriliveren güvenç.

Kulluk.

Martin Tupper. (Bir anlık başarı uğruna her türlü tafrafuruşluğa [yukarıdan atıp tutmaya] düşen İngiliz şâiri).

Eski kitapları kurcalama.

Shakespeare, Eschyle, Goethe.

Diderot.

Spartaküs, Keppler.

Gretchen. (Karısı)

Defne. (Kızı Laura'nınkinden kinaye)

Laura, Jenny.

Al.

Balık (fish).

"İnsancıl olan hiçbir şey bana yabancı kalamaz."

Her şeyden şüphe. (Görünüşe aldanmamak).

*Parantez içindeki açıklamaları ben kattım. H. K.

Hastalık: Marks'ın son 15 yılı, tipik bir artritlik hastalıklar serisiyle kaplıdır. Kırkıncıdan sonra, "Proletarya hastalığı" dediği kan çıbanları ve şirpençeler başlar. Kugelmann'a mektupları anlatır: "Kesiliyor, biçiliyor, *secundum legem artis* (tıp sanatının bütün kurallarına uyularak) gerekli tedavi yapılıyor, ama apseler gene durmadan çıkıyor, öyle ki iki üç gün bir yana bırakılırsa, sekiz haftadır zoraki istirahattayım." (30.1.1868) "Kopel bize gelmiş. Maalesef kendisini kabul edemedim: Zira lapalar içinde yatıyorum." (6.4.1868) "Eski kan gülleri (biraz şairane ifade-i meram edelim) bana öyle taktik bir ustalıkla saldırdılar ki, yazmak için yerimde oturamıyorum." (17.4.1868) Ellisinde karaciğer ağır basar: "Karaciğerim yüzünden fazla ateş geçirdim." (1868) "İlkbahar aylarında daima tutan ve beni her türlü zihin işinden alıkoyacak kadar rahatsız eden karaciğer hastalığından haftalardan beri mustaribim." (11.5.1869) Nihayet akciğer de çatar: "Bana gelince, Hannover'de son kalışımdan beri yakalandığım öksürük hâlâ devam

etmekte.” (14.2.1870) 1874’te: “Baş ağrıları, uykusuzluklar” vb...

Burjuva basını her gün öldüğünü yazar. Dostları tekzip eder. Marks metin bir Stoisizmle haykırır: “Kes, şu gazetelerle çene yarışını ve bir daha ağzını yorma. Artık daha az cevap ver. Ben kendim, İngiliz gazetelerinin zaman zaman öldüğümü ilân etmelerine müsaade ediyorum ve bu sebeple en ufak bir hayat eseri göstermiyorum. Dostlarım, vasıtasıyla kamuoyuna sağlık haberimi veriyormuş gibi gözükmekten daha çok canımı sıkan şey yok. Hani bu işte büyük suçlu sensin.” (Kugelman’a, 19.1.1874)

Ölüm: Engels’in aksine, Marks çalışma melekesini çabuk tüketir. Hekimden bir saatçik izin alsa hemen işe başlar. Azıcık çalışsa dimağ sektesiyle [beyin kanamasıyla] karşılaşır ve o zaman:“Kafasız bir mahlûk olmak istemeyen her insan için çalışacak kabiliyette bulunmamak bir idam kararıdır.” der. 1881’de karısı ölünce ve 1882’de Cezayir yolculuğunda plörezi’ye [akciğer zarı iltihabına], kızı Jenny ölünce tekrar bronşite, sonra akciğer apsesine tutulur. Engels: “Her sabah yolun köşesini dönerken, Marks’ın perdelerinin inmiş olması düşüncesiyle soğuk bir ter döker.” Nihayet, Marks kan tükürerek, “İki dakika içinde sakin ve acısız söner.”

Engels’in, mezar başında 17 Mart 1883’te söylediklerinden:

“14 Mart öğleden sonra üçe çeyrek kala düşünücülerin en büyüğü düşünmekten kaldı... Darwin nasıl organik tabiatın gelişim kanununu keşfettiyse, tıpkı öylece Marks da insan tarihinin gelişim kanununu keşfetti.”

“Lâkin bilim adamı Marks, onun varlığının yarısı bile değildi. Marks için bilim, tarihi harekete geçiren bir güç, devrimci bir güçtü.”

“Zira Marks, her şeyden önce bir devrimciydi.”

“O, müstebit hükümetler tarafından olduğu gibi, cumhuriyetler tarafından da sınır dışı edildi. Muhafazakâr burjuvalar tarafından olduğu gibi, müfrit [aşırı uç] demokratlar tarafından da iftiraya uğradı. O hiç aldırmadan, bütün bunları çör çöp gibi yolu üstünden kaldırıp attı ve ancak pek muztar (zorda) kaldıkça cevap verdi. Gene Marks, yeryüzünde, Sibiryada maden kuyularından kalkarak, Avrupa’yı aştıktan sonra California’ya kadar uçsuz bucaksız bir tespah gibi uzanan binlerce devrimci işçi tarafından yüceltilerek, sevilerek ve ağlanarak öldü.”

“Marks’ın adı ve eserleri yüzyılları aşarak yaşayacaktır.”

Marks, Londra’da Highgate mezarlığında ailecek gömülüdür. Bebel, mezarına anıt dikmek istedi. Kızları razı olmadı. Sovyetler kemiklerini Kızıl Meydan’a taşımak istediler. Torunu Longuet -güya Marks’ı karısından ayırmamak bahanesiyle- buna engel oldu.